พระพุทธเจ้ากับการจัดการชีวิตและความตายในมหาปรินิพพานสูตร
The Buddha and Management of His Life and Death in the Mahaparinibbanasutta

อภิญวัฒน์ โพธิ์สาน
Apinyawat Phosan
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
Mahasarakham University
E-mail: apinyawatpo@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้เขียนขึ้นเพื่อนำเสนอการศึกษาพระพุทธเจ้ากับการจัดการชีวิตและความตายของพระองค์ในมหาปรินิพพานสูตรของพุทธศาสนา โดยใช้วิธีการวิเคราะห์และการสังเคราะห์ประเด็นจากมหาปรินิพพานสูตรนั้น เพื่อการปะติดปะต่อให้เป็นเรื่องและแนวคิด จากนั้นจึงทำการสรุปเชิงวิเคราะห์ตามแนวคิดการจัดการ

ผลการศึกษาพบว่า ในมหาปรินิพพานสูตร พระพุทธเจ้าทรงมีการจัดการชีวิตและความตายของพระองค์ ใน 2 ช่วงเวลา คือ **1) ช่วงหลังการปฏิเสธการทูลขอให้ปรินิพพานของมาร** เป็นช่วงที่พระพุทธองค์ทรงนำแนวคิดการจัดการมาใช้กับชีวิตพระองค์ในฐานะเป็นพระศาสดาของพุทธศาสนา และ **2) ช่วงหลังการรับคำทูลขอของมารว่าจะทรงปรินิพพานในอีก 3 เดือนข้างหน้า** เป็นช่วงที่พระพุทธองค์ทรงจัดความตายของพระองค์เองแบบ “ตายก่อนตาย” เพื่อการเตรียมพร้อมที่จะตาย ตายแบบไร้ห่วง และตายแบบไม่ทิ้งปัญหาที่คั่งค้างอะไรไว้ข้างหลัง โดยทรงตรัสสั่งบอกหลักการและแนวปฏิบัติไว้เพื่อให้พุทธบริษัท 4 นำความตายของพระองค์ไปจัดการหลังทรงปรินิพพานแล้วต่อไป

คำสำคัญ: ชีวิตและความตายของพระพุทธเจ้า, การจัดการ, มหาปรินิพพานสูตร

Abstract

This article is written up to present a study of the Buddha’s management of life and death in the Mahaparinibbanasutta of Buddhism, by implementing an analysis, and a synthesis, of the points from the Mahaparinibbanasutta to join them together as the story and concept, and

then to make an analytical conclusion in accordance with the concept of management.

The results of study found that, in the Mahaparinibbanasutta, the Buddha has had a management of His Life and death in two periods, that is, 1) the period after denying the evil one's request of the Buddha to pass away, in which the Buddha applied a concept of management to His life as the Teacher of Buddhism, and 2) the period after accepting the evil one's request that He would pass away in next three months, in which the Buddha managed His death as "dying before death" for getting ready to die physically, dying without worrying, and dying without leaving any problems behind, by telling and ordering principles and guidelines of practice to let the four assemblies of Buddhists bring the death (dead body) of the Buddha to manage after His passing away onwards.

Keywords: Life and Death of the Buddha, Management, Mahaparinibbanasutta

1. บทนำ

มหาปรินิพพานสูตร เป็นชื่อพระสูตรที่ตั้งชื่อขึ้นตามเนื้อหาสำคัญของพระสูตรนี้ โดยกล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญที่สุดของพระพุทธเจ้า เนื้อหาพระสูตรเป็นบันทึกประมวลลำดับเหตุการณ์และการแสดงพระธรรมเทศนาสำคัญในขบวนจาริกแสดงธรรมครั้งสุดท้ายของพระพุทธเจ้า ณ สถานที่ต่าง ๆ ระหว่างเสด็จช่วงใกล้พุทธปรินิพพานไม่นานนัก (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531: 221) และเหตุการณ์ช่วงวันเสด็จดับขันธปรินิพพาน การถวายพระเพลิงพระบรมศพ การแจกพระบรมสารีริกธาตุโดยโทณพราหมณ์ และการสร้างพระสถูปเอาไว้ ณ สถานที่ต่างๆ โดยกลุ่มชาวพุทธผู้ที่ได้รับแบ่งพระบรมสารีริกธาตุและสิ่งที่เกี่ยวข้องไป (ที.สี.0/23/39) เมื่อเป็นพระสูตรสำคัญในฐานะเป็นพระสูตรสุดท้ายของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็น "พระศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย" (สตฺถา เทวมนุสฺสานำ) ย่อมต้องมีนัยสื่อสะท้อนเรื่องการจัดการชีวิตและความตายของพระศาสดาและพุทธบริษัท 4 แน่นอน ซึ่งก็สอดคล้องกับที่พระครูศรีวิสุทธิโกศล (กิตติวัฒน์ พลวัน) กล่าวไว้ ที่ว่า "มหาปรินิพพานสูตร เป็นพระสูตรที่บันทึกเหตุการณ์สำคัญในช่วงวาระสุดท้ายของพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงวางแผนงาน หลักการ และวิธีการรักษาพระธรรมวินัยไว้ในพระสูตรนี้..จึงนับเป็นพระสูตรที่สำคัญต่อพุทธศาสนา ทั้งในด้านประวัติศาสตร์และหลักพุทธธรรม..."(พระครูศรีวิสุทธิโกศล (กิตติวัฒน์ พลวัน), 2547: บทคัดย่อ)

การศึกษาที่ดีมิใช่มีแค่จำ แต่ควรต่อยอดความรู้ ความคิด และแนวปฏิบัติ โดยอาศัยแนวคิดทฤษฎีอื่นมาเป็นกรอบคิดหรือฐานคิดในการมองด้วย ด้วยเหตุนี้ เพื่อการต่อยอดความรู้ ความคิด และแนวปฏิบัติจากมหาปรินิพพานสูตร แนวคิดการจัดการ (Management) จึงถูกนำมาใช้ศึกษาเป็นกรอบคิดหรือฐานคิดในการคิดและมองวิเคราะห์บันทึกประมวลเหตุการณ์และพระธรรมเทศนาในช่วงก่อนการพุทธปรินิพพาน ช่วงก่อนการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้า และช่วงหลังการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้าแล้ว ตามเนื้อหาที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร ในเชิงการจัดการชีวิตและความตายได้ และการนำแนวคิดการจัดการมาใช้เป็นกรอบคิดหรือฐานคิดเช่นนี้ ก็เชื่อแน่ว่ามันจะช่วยทำให้ผู้ศึกษาสามารถมองเห็นแนวว่าด้วยการจัดการชีวิตและความตายของพระพุทธเจ้าในสมัยก่อนได้ว่า พระพุทธองค์มีแนวทาง การจัดการชีวิตและความตายอย่างไรบ้าง ในฐานะเป็นพระศาสดาของพุทธศาสนา การมองเห็นแนวการจัดการชีวิตและความตายได้ดังที่คาดนั้น ย่อมจะทำให้มองเห็น “ภูมิปัญญา” อันว่าด้วยแนวคิด ความสามารถ และเทคนิควิธีเพื่อการจัดการชีวิตและความตายของพระพุทธเจ้าในสมัยโบราณ ตามที่ถูกบันทึกเอาไว้ในพระสูตรของพุทธศาสนานั้นอีกด้วย

ดังนั้น บทความนี้จึงเขียนขึ้นเพื่อนำเสนอพระพุทธเจ้ากับการจัดการชีวิตและความตายของพระองค์ตามแนวมหาปรินิพพานสูตรของพุทธศาสนา ในแง่เป็นแนวคิดและแนวปฏิบัติว่า การจัดการชีวิตและความตายคืออะไร? พระพุทธเจ้าทรงจัดการชีวิตของพระองค์ในฐานะเป็นพระศาสดาของพุทธศาสนาอย่างไร? เมื่อทรงรู้ตนว่า พระองค์จะต้องตาย (ปรินิพพาน) แน่นอนแล้วในอีก 3 เดือน พระพุทธเจ้าทรงจัดการความตายของพระองค์ในแบบตายก่อนตายเพื่อให้พุทธบริษัท 4 สามารถนำเอาความตายของพระพุทธเจ้ามาจัดการเพื่อเรียนรู้ความตายของบุคคลและเป็นเครื่องระลึกนึกถึงความดีของพระพุทธเจ้าที่ปรินิพพานไปแล้วนั้นในฐานะเป็นหลักการและแนวการปฏิบัติไว้อย่างไรต่อไป? สำหรับวิธีการที่นำมาใช้เพื่อเขียนบทความนี้ขึ้น ผู้เขียนใช้วิธีการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และการปะติดปะต่อเรื่องราวและแนวคิดต่างๆ ตามที่ปรากฏหรืออาจตีความได้ในมหาปรินิพพานสูตรเป็นหลักการใหญ่ จากนั้นจึงทำการสรุปเชิงวิเคราะห์ตามแนวคิดการจัดการเพื่อให้มองเห็นแนวการจัดการชีวิตและความตายของพระพุทธเจ้าในมหาปรินิพพานสูตรที่ต้องการนำเสนอต่อไป

2. พระพุทธเจ้ากับการจัดการชีวิตและความตายตามแนวมหาปรินิพพานสูตร

การจัดการ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการวางแผนการทำงานอย่างมีขั้นตอนและมีเป้าหมาย มีการเตรียมการบุคคลให้ทำงาน มีการนำ/ บอกกล่าว/ หรืออำนายการให้การทำงานเป็นไปตามที่บอกกล่าวไว้ และมีการควบคุมหรือตรวจสอบงานที่กระทำนั้น ๆ ให้เป็นไปตามแผนการที่วางไว้ก่อนด้วยดี และจากการอ่านสำรวจและวิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ

ในมหาปรินิพพานสูตร ผู้เขียนก็พบว่า มีประเด็นเกี่ยวกับ “การจัดการชีวิต” ให้เป็นไปตามแผนการที่วางเอาไว้หลังเกิดกระบวนการเรียนรู้ขึ้นแล้ว ดังอาจแสดงให้เห็นได้ ดังนี้

2.1 การจัดการชีวิตหลังการทรงปฏิเสธการทูลขอให้ปรินิพพานของมาร

ในช่วงแรกตรัสรู้ ขณะทรงพักอยู่ที่ต้นอชปาลนิโครธ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลา เมื่อมีมารมาทูลให้พระพุทธองค์ปรินิพพานได้แล้ว ที่ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดปรินิพพานในบัดนี้ ขอพระสุคตโปรดปรินิพพานเถิด เวลานี้เป็นเวลาปรินิพพานของพระผู้มีพระภาค” ในตอนนั้นพระพุทธเจ้า ทรงพิจารณาเห็นว่า พุทธบริษัท 4 ของพระองค์ที่จะทรงตั้งขึ้น ก็ยังไม่ทันได้ตั้งขึ้นเลย พุทธบริษัท 4 จึงถือว่ายังมีคุณสมบัติไม่เหมาะสม และพระศาสนา (พรหมจรรย์) ของพระองค์ที่จะทรงตั้งขึ้นในอนาคตอันใกล้ ก็ยังไม่ได้ตั้งขึ้น จึงถือว่ายังมีความไม่สมบูรณ์แพร่หลาย ทั้งยังไม่ทันได้เป็นที่รู้จักกันดี และมั่นคงถาวรอยู่ในชมพูทวีปในตอนนั้นเลย จึงได้ตรัสปฏิเสธมารนั้นอย่างหนักแน่นขึ้นว่า

> มารผู้มีบาป เราจะยังไม่ปรินิพาน ตราบเท่าที่ (พุทธบริษัท 4 คือ) ภิกษุทั้งหลาย... ภิกษุณีทั้งหลาย...อุบาสกทั้งหลาย...อุบาสิกาทั้งหลาย ของเรา ยังไม่เฉียบแหลม ไม่ได้รับการแนะนำ(อย่างดีพอ) ไม่แกล้วกล้า ไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่ปฏิบัติชอบ ไม่ปฏิบัติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนแล้ว แต่ยังบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายไม่ได้ (และ)ยังแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรัปวาทที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมไม่ได้...เราจะยังไม่ปรินิพพาน ตราบเท่าที่พรหมจรรย์ (ศาสนา) ของเรายังไม่บริบูรณ์ กว้างขวาง แพร่หลาย รู้จักกันโดยมาก มั่นคงกระทั่งเทพและมนุษย์ทั้งหลายประกาศได้ดีแล้ว (ที.มหา. (ไทย) 11/175/123-124)

ด้วยเหตุดังนี้ พระองค์จึงได้ทรงนำหลักการจัดการมาใช้กับชีวิตการเป็นพระศาสดาของพระองค์นั้น โดยทรงวางแผนจัดการพระศาสนาอย่างเป็นขั้นตอน ทรงจัดโครงสร้างพระศาสนาเป็นพุทธบริษัท 4 ทรงเตรียมการพัฒนาทรัพยากรของพระศาสนาให้พร้อมเสมอตามหน้าที่ ทรงนำหรืออำนวยการพุทธบริษัท 4 โดยทรงพร่ำสอนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ธรรมวินัย และทรงควบคุมการฝึกฝนพุทธบริษัท 4 ให้เป็นไปด้วยดีตามที่ทรงมุ่งหมายเอาไว้ให้จงได้ ก่อนที่พระองค์จะปรินิพพานในที่สุด โดยทรงกระทำการจัดการดังนี้

1) ทรงมีการวางแผนฝึกฝนพุทธบริษัท 4 ในพระศาสนาของพระองค์ที่จะทรงตั้งขึ้นแล้วอย่างเป็นขั้นตอน

2) ทรงมีการจัดโครงสร้างองค์กรพระศาสนาของพระองค์ออกเป็นพุทธบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี เป็นบริษัทฝ่ายนักบวช และอุบาสก อุบาสิกา เป็นบริษัทฝ่ายฆราวาส

3) ทรงมีการจัดเตรียมการพัฒนาพุทธบริษัท 4 ของพระองค์ในฐานะทรัพยากรบุคคลขององค์กรให้มีความพร้อมเสมอด้วยความรู้ธรรมวินัยและหลักปฏิบัติตามหน้าที่ทางศาสนาและสังคมของตน ๆ

4) ทรงมีการนำหรืออำนวยการสั่งสอนธรรมแก่พุทธบริษัท 4 ให้มีความรู้และแกล้วกล้าในตน โดยทรงกระตุ้นเร้าให้นำเอาหลักธรรมไปจัดการชีวิตและสังคมของตน และก็นำไปช่วยจัดการชีวิตของคนอื่น ๆ รวมทั้งการนำความรู้ไปใช้โต้ตอบเพื่อปราบปรัปวาทของคนอื่นที่เข้ามาโจมตีพุทธศาสนาด้วยความสามารถทางศาสนา-ปรัชญาของตนได้เป็นอย่างดีด้วย

5) พร้อมกันนั้นก็ทรงมีการทรงควบคุมและตรวจสอบคุณภาพของพุทธษัท 4 ทั้ง 2 ฝ่าย และความแพร่หลายแห่งพระศาสนาของพระองค์ เพื่อให้เป็นไปตามแผนการที่ทรงกำหนดไว้ก่อน เหมือนอย่างที่พระองค์เคยตรัสไว้กับมารในตอนแรกตรัสรู้ใหม่ ๆ แล้วได้พระองค์ก็จึงปรินิพพานตามคำที่มารนั้นมาทูลขอให้ปรินิพพานได้แล้วต่อไป

2.2 การจัดการความตายหลังการทรงรับคำทูลขอของมารแล้ว

มารได้เฝ้าคอยและตรวจสอบความมีคุณสมบัติพร้อมในทางบวกของพุทธบริษัท 4 และความแพร่หลาย มั่นคงของพุทธศาสนาในชมพูทวีปเรื่อยมา หลังถูกปฏิเสธจากพระพุทธเจ้า และเมื่อสังเกตเห็นแล้วว่า พุทธบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี และอุบาสกอุบาสิกา: 1) เป็นผู้เฉียบแหลม เป็นผู้ได้รับคำแนะนำดีแล้ว จึงเป็นผู้แกล้วกล้า เป็นพหูสูต เป็นผู้ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ และปฏิบัติตามธรรมแล้ว 2) เป็นผู้เรียนรู้กับอาจารย์ของตนแล้ว สามารถบอกสอน แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย และทำสิ่งที่เข้าใจยากให้ง่ายได้แล้ว 3) เป็นผู้สามารถแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์เพื่อปราบปรัปวาทที่เกิดขึ้นในพระศาสนาให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมได้แล้ว และพรหมจรรย์คือพุทธศาสนาเป็นไปอย่างกว้างขวาง แพร่หลาย เป็นที่รู้จักกันโดยมาก และมีความมั่นคงถาวรดี จนเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายประกาศได้ด้วยดีแล้ว ก็จึงเข้ามาเฝ้าและกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงปรินิพานได้แล้วดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดปรินิพพานในบัดนี้ ขอพระสุคตโปรดปรินิพพานเถิด เวลานี้เป็นเวลาปรินิพพานของพระมีพระภาคแล้ว” พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า พุทธบริษัท 4 ของพระองค์เป็นไปตามที่ทรงต้องการแล้ว และพุทธศาสนา (พรหมจรรย์) ก็เป็นไปตามที่ทรงต้องการ ดังที่ตรัสไว้กับมารนั้นในตอนตรัสรู้ใหม่ ๆ จริง ๆ แล้ว ก็จึงได้ตรัสรับคำทูลขอของมารนั้นว่า “มารผู้มีบาป ท่านจงอย่ากังวลไปเลย อีกไม่นานการปรินิพพานของตถาคตจะมี จากนี้ไปอีก 3 เดือน ตถาคตจะปรินิพพาน”(ที.มหา. (ไทย) 10/168/113-116)

ตามนัยแห่งมหาปรินิพพานสูตรตรงนี้ แสดงว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้รู้วันตายของพระองค์ล่วงหน้าถึง 3 เดือน จึงทรงมีเวลาเตรียมการวางแผนการจัดการความตายของพระองค์ได้ด้วยดี โดยวิธีการตรัสสั่งบอกและตรัสบอกลาพระสาวกที่อยู่รอบข้างพระองค์ ณ สถานที่ต่าง ๆ ที่ทรงเสด็จไปในลักษณะเป็นการจัดการความตายของพระองค์ในฐานะ

พระศาสดาพุทธศาสนาแบบ “ตายก่อนตาย” เพื่อการจากไป (ปรินิพพาน) อย่างคนที่ “ไร้ห่วง นอนตายตาหลับ” และไม่ทิ้งเรื่องคั่งค้างและคาใจอะไร ๆ ไว้ข้างหลังให้เป็นปัญหาเลยได้ เรามาลองวิเคราะห์ดูว่า พระพุทธเจ้า ในช่วง 3 เดือนสุดท้ายแห่งชีวิตพระองค์ ได้ทรงจัดการความตายของพระองค์ให้พร้อมด้วยดี โดยวิธีตรัสสั่งบอกหลายเรื่องเอาไว้แก่พวกภิกษุให้ปฏิบัติและเคลียร์ปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ ก่อนจะตรัสคำเตือนอำลาเป็นครั้งสุดท้ายในฐานะเป็น “ปัจฉิมโอวาท” แล้วก็จากโลกไปอย่างสงบ ดังนี้

1) ทรงตรัสบอก “**ธรรมเพื่อความรู้ยิ่ง**” อันได้แก่ สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 มรรค 8 หรือมรรคมีองค์ 8 ไว้ในมหาปรินิพพานสูตร (ที.มหา. (ไทย) 11/184/130-131) แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อเป็นการตรัสย้ำเตือนภิกษุให้เรียนรู้ เสพ เจริญ ทำให้มาก จะได้ทำให้พระศาสนา (พรหมจรรย์) ของพระองค์ตั้งอยู่ได้นาน โดยทรงถือการเรียนรู้ เสพ เจริญ ทำให้มากในธรรมเพื่อความรู้ยิ่งของภิกษุทั้งหลายเช่นนี้ว่าจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก และเพื่อประโยชน์สุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายได้

2) ทรงตรัสสั่งภิกษุทั้งหลายให้รับรู้ไว้ ถือเป็นการตรัสย้ำเตือนให้ระลึกถึง “สังขารทั้งหลายที่มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา” ดังนี้ เพื่อมิให้ประมาท ให้แต่ละรูปรีบขวนขวายทำหน้าที่ของการทำที่สุดแห่งทุกข์ของตน ๆ ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท โดยทรงโยงหาชีวิตที่จะต้องตายจากไปของพระพุทธองค์เองในอีก 3 เดือนข้างหน้าว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด อีกไม่นานการปรินิพพานของตถาคตจะมี จากนี้ไปอีก 3 เดือน ตถาคตจะปรินิพพาน” (ที.มหา. (ไทย) 10/185/131)

3) ทรงรู้ว่า ต่อไปภายภาคหน้า ภิกษุจะมีปัญหาเรื่องการตีความหลักธรรมวินัยต่างๆ อันเป็นหลักคำสั่งสอนในพระศาสนาของพระองค์ จึงทรงตรัสบอกภิกษุทั้งหลายให้รับรู้ถึงหลักการตรวจสอบความถูกต้องเกี่ยวกับหลักพระศาสนาของพระองค์ไว้ในมหาปรินิพพานสูตร เรียกว่า “มหาปเทส 4” อันเป็น “ข้ออ้างใหญ่หรือข้ออ้างอิงสำหรับเทียบเคียง” (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531: 221) หรือ “หลักการสำหรับใช้เป็นข้ออ้างอิงเพื่อสอบสวนเทียบเคียงหลักธรรมวินัยของพุทธศาสนาในฝ่ายพระสูตร” (พระครูศรีวิสุทธิโกศล กิตฺติวฑฺฒโน (กิตติวัฒน์ พลวัล), 2557: 88)

4) ทรงรู้ดีว่า ต่อไปภายภาคหน้า ผู้คนจะกล่าวตำหนิและบ่นด่าแก่นายจุนทกัมมารบุตรได้ว่า ก็เพราะเขาเป็นผู้ถวายสุกรมัททวะเป็นอาหารบิณฑบาตแก่พระพุทธเจ้า จึงทำให้พระพุทธองค์เสวยแล้วถึงแก่ปรินิพพาน จึงจะไม่ได้อานิสงส์อะไรเพราะการถวายทานนั้นเลย ก็จะทำให้นายจุนทกัมมารบุตรนั้น รวมทั้งครอบครัวของเขาด้วยเป็นผู้คิดมาก มีความทุกข์เดือดเนื้อร้อนใจ และเศร้าโศกเสียใจเกิดขึ้น ความดีงามที่ควรจะได้ก็จะได้โดยยาก และจะทำให้มีทุคติเป็นที่ไปหลังเสียชีวิตได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงตรัสสั่งบอก

พระอานนท์ให้ไปช่วยอธิบายความข้อนี้เพื่อบรรเทาความเดือดเนื้อร้อนใจและเศร้าโศกเสียใจของนายจุนทกัมมารบุตรนั้น (ที.มหา. (ไทย) 10/197/146-147)

5) พระพุทธเจ้าทรงตระหนักรู้ถึงความเป็นไปในอนาคตได้ว่า ต่อไปภายภาคหน้าพุทธบริษัท 4 ของพระองค์จะเอาแต่บูชาพระองค์ด้วยอามิส ไม่นิยมบูชาด้วยการปฏิบัติ ดังนั้น พระพุทธองค์จึงได้ตรัสสั่งบอกพระอานนท์ไว้ในมหาปรินิพพานสูตร (ที.มหา. (ไทย) 10/199/148) เพื่อเป็นย้ำเตือนให้ทั้งภิกษุและฆราวาสได้สำเหนียกรู้ถึงการทำปฏิบัติบูชาต่อพระองค์ ที่ถึงแม้ว่าจะทรงปรินิพพานไปแล้ว ก็มิให้พากันกระทำแต่อามิสบูชาต่อพระองค์ เพราะทรงถือว่า พระองค์ไม่ชื่อว่าเป็นอันพุทธบริษัท 4 กระทำสักการบูชาและนอบน้อมดีด้วยอามิสบูชา แต่ผู้ใดที่เป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก หรืออุบาสิกา เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ และปฏิบัติตามธรรมอยู่ ผู้นั้นจึงจะชื่อว่าเป็นผู้กระทำสักการบูชาและน้อมน้อมพระองค์ด้วยบูชาอย่างยอดเยี่ยมที่เรียกว่า “ปฏิบัติบูชา” ได้ (พระครูศรีวิสุทธิโกศล กิตฺติวฑฺฒโน (กิตติวัฒน์ พลวัล), 2557: 45)

6) เมื่อพระอานนท์กราบทูลให้ทรงรับรู้ว่า แต่ก่อนภิกษุทั้งหลายผู้จำพรรษาอยู่ในทิศทั้งหลาย พอออกพรรษาแล้ว ก็จะพากันมาเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ พระวิหารที่ทรงประทับอยู่ ทำให้ได้พบเจอพวกภิกษุผู้เป็นที่เจริญใจได้ แต่เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ก็ทำให้ภิกษุทั้งหลายในทุกสารทิศไม่ได้พบเจอกัน เหตุว่าไม่ได้มาเฝ้าพระพุทธเจ้าอีกต่อไปแล้ว พระพุทธเจ้าจึงทรงตรัสสั่งบอกให้เป็นแนวทางปฏิบัติแก่ผู้ศรัทธาในพระองค์ได้เดินทางไปทัศนะสถานที่ 4 แห่ง เรียกว่า “สังเวชนียสถาน 4 ตำบล” คือ สถานที่ที่พระพุทธเจ้า “ประสูติ ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ แสดงปฐมเทศนา และเสด็จดับขันธปรินิพพาน” เพื่อการเจริญจิตให้ระลึกนึกถึงพระพุทธองค์เป็นพิเศษ

7) ทรงตรัสสั่งบอกพระอานนท์ไว้เป็นแนวทางปฏิบัติของภิกษุต่อสตรีเพศอย่างเป็นขั้นตอนในมหาปรินิพพานสูตร เมื่อท่านได้ทูลถามแนวทางที่ภิกษุจะปฏิบัติต่อสตรีเพศที่ถูกมองกันว่าเป็น “อันตรายต่อการประพฤติพรหมจรรย์” (สัง.ส. (ไทย) 15/58/71) นั้น ๆ อย่างไร ภายหลังการล่วงลับไปแห่งพระพุทธองค์แล้ว ตามขั้นตอนดังนี้ว่า (1) มิให้มองดูพวกเธอ ถ้าทำได้ (2) ถ้าจำเป็นต้องมองดูพวกเธอ ก็มิให้พูดคุยด้วย และ (3) แต่ถ้าจำเป็นต้องพูดคุยกับพวกเธอด้วย ก็ต้องตั้งสติไว้ให้มั่นคงอยู่เสมอ (ที.มหา. (ไทย) 10/203/151) คือการควบคุมจิตไว้ให้รู้สึกนึกคิดต่อสตรีเพศทั้งหลายในทางดีงาม เพื่อมิให้กิเลสตัณหาเกิดขึ้นกับตนได้ เช่น รู้สึกนึกคิดว่าเป็นแม่ (Mother-mind) ต่อสตรีที่อยู่ในวัยปูนแม่ รู้สึกนึกคิดว่าเป็นพี่สาว-น้องสาว (Sister-mind) ต่อสตรีที่อยู่ในวัยปูนพี่สาว-น้องสาว และรู้สึกนึกคิดว่าเป็นลูกสาว (Daughter-mind) ต่อสตรีที่อยู่ในวัยปูนลูกสาว (ที.ม.อ. 203/189-190)

8) เมื่อพระอานนท์ทูลถามถึงแนวทางที่จะปฏิบัติต่อพระสรีระของพระพุทธองค์อย่างไรหลังปรินิพพานแล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงตรัสสั่งบอกพระอานนท์เอาไว้ในมหาปรินิพพานสูตร เพื่อให้เป็นแนวปฏิบัติต่อพระสรีระของพุทธองค์ โดยมีใจความสำคัญ ดังนี้

(1) ทรงตรัสสั่งบอกมิให้พวกภิกษุเป็นกังวลใจต่อการบูชาพระสรีระของพระองค์ภายหลังการปรินิพพาน แต่ทรงย้ำให้ทุกท่านพยายามขวนขวายทำหน้าที่ของตน ๆ ไปตามกิจของตน ๆ อย่าได้ประมาทในหน้าที่ของตน ๆ และให้อุทิศกายและใจทำความเพียรต่อหน้าที่ของตนที่มีอยู่นั้น ๆ ด้วยดีเนื่องจากว่ากษัตริย์ พราหมณ์ และคหบดี ผู้เป็นบัณฑิต ผู้มีความเลื่อมใสในพระองค์ จะพากันกระทำการบูชาพระสรีระของพระองค์เองอย่างสมพระเกียรติ จึงไม่ต้องเป็นกังวลใจในเรื่องนี้

(2) ทรงตรัสสั่งให้พระอานนท์รับหน้าที่บอกแก่กษัตริย์ พราหมณ์ และคหบดี ผู้เป็นบัณฑิตที่มีความเลื่อมใสในพระองค์นั้น ให้ปฏิบัติต่อพระสรีระของพระองค์ในคราวจะถวายพระเพลิง เหมือนกับที่ปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ โดยวิธีการให้นำผ้าใหม่ 500 ผืนมาห่อพระบรมศพ แล้วจึงห่อซับด้วยสำลีบริสุทธิ์ แล้วห่อซ้อนด้วยผ้าใหม่อีกชั้นหนึ่งและก็ห่อซับด้วยสำลีอันบริสุทธิ์อีกชั้น ทำโดยวิธีอย่างนี้จนกว่าจะห่อพระบรมศพนั้นด้วยผ้าและสำลีได้ถึง 1,000 ชั้น จากนั้นจึงอัญเชิญพระบรมศพลงใส่ในโลงเหล็กเต็มด้วยน้ำมัน ใช้ฝาโลงเหล็กอีกอันหนึ่งครอบปิดไว้ ทำจิตกาธานด้วยไม้จันทน์หอมล้วน แล้วจึงถวายพระเพลิงพระบรมศพ และก็ยังตรัสบอกให้สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์ไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง เพื่อให้พุทธบริษัท 4 ได้สักการบูชา กระทำการกราบไหว้ หรือทำจิตให้เลื่อมใสต่อพระสถูปของพระองค์นั้น อันจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่พวกเขาในสุคติโลกสวรรค์หลังสิ้นชีวิตแล้วได้ (ที.มหา. (ไทย) 10/204-205/152) ทั้งนี้ก็เพราะถือกันว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นบุคคลผู้หนึ่งในบรรดาบุคคล 4 ประเภท คือ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็น “ถูปารหบุคคล (บุคคลที่ควรสร้างสถูปถวาย)” (ที.มหา. (ไทย) 10/206/153)

9) การตัดสินใจเลือกมาดับขันธปรินิพพานที่เมืองกุสินาราอย่างนี้ ถือเป็นการทรงวางแผนเชิงการจัดการที่สุขุมมากของพระพุทธเจ้า ทั้งนี้ก็เพราะถ้าพิจารณาในเชิงเหตุผลทางการเมืองแล้ว เมืองเล็กย่อมเป็นผลดีแก่การพระศาสนาในภายหน้าได้ดีกว่าเมืองใหญ่ ด้วยเมืองใหญ่จะมาขอแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ เมืองเล็กก็จะต้องแบ่งให้ ขัดขืนมิได้ จึงจะส่งผลดีให้พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าสามารถแพร่หลายไปในแคว้นที่นับถือพุทธศาสนาต่าง ๆ ได้มากแคว้น ถ้าพระพุทธองค์เสด็จไปดับขันธปรินิพพานที่เมืองใหญ่ ๆ เช่น เมืองราชคฤห์ ของแคว้นมหาอำนาจอย่างแคว้นมคธแล้วไซร้ เมืองเล็ก ๆ ใดจะกล้ามาขอแบ่งได้ ถึงมาขอแบ่ง ทางเมือง ราชคฤห์นั้นก็จะไม่ยอมแบ่งให้ก็ได้ จึงทำให้มองเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงมีการวางแผนในจัดการความตายของพระองค์ในเรื่องนี้ไว้ก่อนอย่างแยบยลเพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ทรงวางไว้ดังนั้น

10) เมื่อสุภัททปริพาชกผู้มีความสงสัยในความรู้จริงของเจ้าลัทธิทั้ง 6 ได้เข้ามาสอบถาม พระพุทธเจ้าผู้ที่มีกาลปรินิพพานใกล้เข้ามาถึงทุกขณะ ก็ตรัสกับท่านสุภัททะที่เข้ามาทูลถามปัญหาแล้วว่า มิให้สนใจในคำถามที่ได้ถามแล้วอย่างนั้น เหตุว่ามันจะเป็นการโจมตี

เจ้าลัทธิพวกหนึ่งจากการรับรองเจ้าลัทธิอีกพวกหนึ่ง ซึ่งเป็นการไม่เหมาะสมและเสียมารยาททางศาสนา จึงทรงขอแสดงธรรมให้ท่านได้รับฟังแทนเอาไว้ในมหาปรินิพพานสูตร ดังนี้

> “สุภัททะ ในธรรมวินัยที่ไม่มีอริยมรรคมีองค์ 8 ย่อมไม่มีสมณะที่ 1 (พระโสดาบัน)...สมณะที่ 2 (พระสกทาคามี)...สมณะที่ 3 (พระอนาคามี)...สมณะที่ 4 (พระอรหันต์) แต่ในธรรมวินัยที่มีอริยมรรคมีองค์ 8 ย่อมมีได้...สุภัททะ ในธรรมวินัยนี้มีอริยมรรคมีองค์ 8 สมณะที่ 1...สมณะที่ 2...สมณะที่ 3...สมณะที่ 4 จึงมีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น ลัทธิอื่นว่างจากสมณะทั้งหลายผู้ที่รู้ทั่วถึง สุภัททะ ถ้าภิกษุเหล่านี้เป็นอยู่โดยชอบ โลกก็จะไม่พึงว่างเว้นจากพระอรหันต์ทั้งหลาย...” (ที.มหา. (ไทย) 10/214/162)

การแสดงธรรมที่ทรงแสดงแก่สุภัททปริพาชกอย่างนั้น เป็นการตรัสสั่งบอกแก่สุภัททะ รวมทั้งภิกษุทั้งหลาย ให้รับรู้เอาไว้เป็นพุทธพจน์ให้ได้มั่นใจกันว่า อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นแนวทางปฏิบัติสายสำคัญในพุทธศาสนา ถ้าภิกษุในพระศาสนาเป็นผู้ปฏิบัติชอบตามแนวปฏิบัติสายกลางแล้วไซร้ โลกก็จะไม่ว่างเว้นจากการมีพระอรหันต์ในพระศาสนาแน่นอน

สุภัททปริพาชกได้ฟังแล้วดังนั้นก็เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง จึงทูลขอบวชในพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ตรัสสั่งบอกภิกษุทั้งหลายให้ท่านบวชเป็นอันเตวาสิกของพระองค์ในที่เฉพาะพระพักตร์ และเมื่อได้บวชแล้ว ท่านอยากจะเป็นผู้หนึ่งในบรรดาสมณะ 4 ทั้งให้ได้ จึงหลีกไปปฏิบัติโดยไม่ประมาทแต่เพียงผู้เดียว มีความเพียรอุทิศกายและใจตามแนวอริยมรรคมีองค์ 8 ที่พระพุทธองค์ตรัสบอกไว้แล้วนั้น ไม่นานชั่วโมงนัก ก็ได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันต์หรือสมณะที่ 4 ในพุทธศาสนาได้สำเร็จ ถือได้ว่าท่านเป็น “สักขิสาวก” คือพระสาวกรูปสุดท้ายที่ทันเห็นพระพุทธเจ้าขณะยังทรงพระชนม์อยู่ในโลก

11) แม้ว่าใกล้จะปรินิพพานอีก 2-3 ชั่วโมงข้างหน้า แต่ก็ยังมีเรื่องสำคัญอีก 4 เรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระประสงค์จะตรัสสั่งบอกให้เป็นแนวปฏิบัติและกระทำกันของภิกษุทั้งหลาย จึงได้ทรงตรัสสั่งบอกกับพระอานนท์เอาไว้ในมหาปรินิพพานสูตร ดังนี้

(1) ทรงมองไปในอนาคตแล้วทรงรู้ว่า อาจมีภิกษุบางรูปในอนาคตเกิดมีความคิดขึ้นว่า พระธรรมวินัยหรือพระศาสนามีพระศาสดาล่วงลับไปแล้ว จึงไม่มีพระศาสดาในฐานะผู้นำทางศาสนาอีกต่อไป ซึ่งการเป็นอย่างนี้อาจทำให้เกิดการแย่งกันเป็นผู้นำทางศาสนาต่อจากพระศาสดา อันจะทำให้เกิดการแตกความสามัคคีขึ้นในหมู่สงฆ์ของพระองค์ในอนาคตก็ได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงตรัสสั่งพระอานนท์ให้บอกแก่ภิกษุทั้งหลายไม่ให้คิดเห็นกันอย่างนั้น เพื่อเป็นการป้องปรามเอาไว้ตั้งแต่พระองค์ยังทรงมีพระชนม์อยู่ พร้อมกับได้ตรัสวางเป็นหลักการปกครองคณะสงฆ์เอาไว้ โดยการทรงตั้งธรรมวินัยให้เป็นใหญ่ในพระศาสนาแทนตัวพระองค์ แต่ไม่ทรงตั้งบุคคลใด ๆ ในหมู่สงฆ์ให้เป็นใหญ่เป็นศาสดาแทนพระองค์เลย ดังนี้ว่า “ธรรมและวินัย ที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปจะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย” (ที.มหา. (ไทย) 10/216/164) ซึ่งก็เป็นจริงตามที่ตรัสสั่ง

บอกไว้นี้ทุกประการ เพราะในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา ก็ไม่เคยปรากฏมีการตั้งใครเป็นผู้นำทางศาสนาต่อจากพระศาสดาสักคนเดียวเลย นอกจากการนำเอาพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัส-แสดงไว้แล้วนั้นๆ มาเป็นพระศาสดาแทนพระพุทธองค์ จึงทำให้เห็นได้ว่าแผนการที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้แล้วเช่นนั้นมีการนำเอาไปเป็นแนวปฏิบัติโดยพระสงฆ์ในพุทธศาสนาอย่างเป็นผลเชิงปฏิบัติตามแผนการที่ทรงวางเอาไว้ก่อนปรินิพพานได้จริง

(2) ทรงรู้ว่า การให้ความเคารพ นับถือ และเชื่อฟังถ้อยคำของภิกษุ ผู้เป็นเถระ เป็นรัตตัญญู บวชมานาน เป็นสังฆบิดร และเป็นสังฆปริณายกในสังคมสงฆ์นั้น ถือเป็นหลักปฏิบัติเพื่อความเจริญไม่มีเสื่อมข้อหนึ่งตามนัยแห่งอปริหานิยธรรม 7 สำหรับภิกษุ (ที.มหา. (ไทย) 10/136/82) การเรียกกันแบบไม่เคารพและให้เกียรติกัน อาจนำมาซึ่งความทะเลาะแตกแยกกัน จนเสียความสามัคคีระหว่างภิกษุทั้งหลายในสังคมสงฆ์ได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงตรัสสั่งพระอานนท์ให้บอกแก่ภิกษุทั้งหลายได้ถือปฏิบัติต่อกันและเรียกกันด้วยความเคารพและให้เกียรติต่อกันแบบ “อาวุโส-ภันเต” ดังนี้ว่า “อานนท์ เมื่อเราล่วงลับไป ภิกษุไม่ควรเรียกกันและกันด้วยวาทะว่า “อาวุโส” (เป็นคำเรียกกันเป็นสามัญ) เหมือนดังที่เรียกกันตอนนี้ (แต่) ภิกษุผู้แก่ (พรรษา) กว่าพึงเรียกภิกษุผู้อ่อน (พรรษา) กว่า โดยชื่อหรือตระกูล โดยวาทะว่า “อาวุโส” ก็ได้ ภิกษุผู้อ่อน(พรรษา) กว่าพึงเรียกภิกษุผู้แก่ (พรรษา) ว่า “ภันเต” หรือ “อายัสมา” ก็ได้” (ที.มหา. (ไทย) 10/136/82)

(3) ทรงรู้ว่า ต่อไปในอนาคต พระวินัยในบางสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้วอาจเป็นปัญหาในทางปฏิบัติหรือมีความไม่เหมาะและสมสมัยสำหรับภิกษุทั้งหลายก็ได้ในเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป และการที่ภิกษุทั้งหลายเข้าไปอยู่ในถิ่นสถานที่ที่แตกต่างไปจากชมพูทวีปโบราณ พระพุทธเจ้าจึงทรงตรัสสั่งกับพระอานนท์ให้บอกแก่ภิกษุทั้งหลายถึงการที่พระองค์ทรงอนุญาตให้ถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้ โดยทรงวางเป็นเงื่อนไขให้พิจารณาไว้ ดังนี้ว่า “อานนท์ เมื่อเราล่วงลับไป ถ้าสงฆ์ปรารถนาจะถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสียบ้าง ก็ให้ถอนได้” (ที.มหา. (ไทย) 10/136/82) คือ เมื่อพระสงฆ์หวัง ก็จงถอน ถ้าสงฆ์ไม่หวัง ก็จงอย่าถอน อันเป็นการวางเป็นเงื่อนไขเอาไว้ให้พิจารณาตามเหมาะสม แต่กระนั้นพระอรหันตเถระ 500 รูป มีพระมหากัสสปะเป็นประธาน ก็ประชุมร่วมกันในการทำสังคายนาครั้งที่ 1 และได้ถกกันมากในประเด็น “สิกขาบทเล็กน้อย” นี้ แต่ก็ไม่อาจมีความเห็นใดได้รับการยอมรับเป็นเอกฉันท์ได้ อีกทั้งพระมหากัสสปะก็ได้ชี้แจ้งให้ที่ประชุมสงฆ์ครั้งนั้นได้รับทราบเป็นแง่ให้ฉุกคิดไว้ว่า

> มีสิกขาบทของภิกษุทั้งหลายที่รู้จักกันในหมู่คฤหัสถ์ พวกเขารู้ถึงสิ่งที่ควรและไม่ควรแก่สมณศากยบุตร ถ้าถอนสิกขาบทเล็กน้อย ก็จะมีผู้กล่าวได้ว่า พระสมณโคดมบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลายไว้แค่ชั่วกาลแห่งควันไฟ สาวกทั้งหลายของพระสมณโคดมปฏิบัติตามสิกขาบทชั่วเวลาที่พระศาสดายังดำรงอยู่ พอพระศาสดาปรินิพพาน

(เท่านั้น) พวกท่านก็พากันถอนสิกขาบทนั้น ๆ เสีย ดังนั้น พวกเราจึงไม่พึงบัญญัติสิ่งที่มิได้บัญญัติไว้ ไม่พึงถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้แล้วเลย (วิ.จู. (ไทย) 7/442/382-383)

ด้วยเหตุดังนี้ ที่ประชุมของพระอรหันตเถระ 500 รูป ครั้งนั้น จึงมีมติไม่ถอนสิกขาบทใด ๆ ของพระศาสดาที่ได้ทรงบัญญัติเอาไว้แล้วเลย อันทำให้เรียกธรรมเนียมปฏิบัติอย่างนี้กันต่อมาว่า เป็น “พุทธศาสนานิกายเถรวาท” (Theravada Buddhism)

(4) ทรงรู้ว่า กรณีพระฉันนะเป็นปัญหาหนึ่งที่ทำให้พระสงฆ์ในเวลานั้นเดือดร้อนใจกัน เหตุเพราะท่านเป็นพระหัวดื้อ ไม่ยอมฟังใครในสังคมสงฆ์บอกสอนทั้งสิ้น ด้วยถือตัวว่าท่านเป็นผู้ติดตามพระพุทธองค์ในตอนเสด็จออกผนวช พระพุทธเจ้าจึงทรงตรัสสั่งพระอานนท์ให้บอกแก่คณะสงฆ์ให้ลง “พรหมทัณฑ์” (คือการปล่อยให้พระฉันนะพูดและทำอะไรได้ตามต้องการ ไม่พูดด้วย และไม่ว่ากล่าวตักเตือนพร่ำสอนอะไรๆ เลย) แก่พระฉันนะไว้ ดังนี้ว่า “อานนท์ เมื่อเราล่วงลับไป สงฆ์พึงลงพรหมทัณฑ์แก่ภิกษุฉันนะ” (ที.มหา. (ไทย) 10/216/165) ภายหลังท่านสำนึกตนได้ ก็จึงกลับเนื้อกับตัวเปลี่ยนพฤติกรรมใหม่ตั้งใจปฏิบัติธรรม จนได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง อันมีผลทำให้การลงพรหมทัณฑ์ต่อท่านนั้นได้ระงับลงโดยอัตโนมัติ (วิ.จู. (ไทย) 7/445/386-390)

การทรงตรัสสั่งบอกพระอานนท์และภิกษุทั้งหลายเอาไว้ตามที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น ๆ ของพระพุทธเจ้า ถือเป็นการจัดการกับเรื่องคั่งค้าง เรื่องอาจเป็นปัญหา และเรื่องคาใจในสังคมสงฆ์ ก่อนที่พระองค์จะปรินิพพาน จึงจัดเป็นการจัดการความตายของพระพุทธองค์แบบ “ตายก่อนตาย” คือพร้อมที่จะตายก่อนการตายจริงทางร่างกาย และเมื่อได้ทรงกระทำสิ่งที่ควรกระทำโดยพระองค์ทุกอย่างเสร็จสิ้นแล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายผู้ที่ประชุมกันอยู่ในเวลานั้นให้มาเข้าเฝ้า และตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุแม้รูปเดียวพึงมีความสงสัยหรือความเคลือบแคลงในพระพุทธองค์ พระธรรม พระสงฆ์ มรรค หรือข้อปฏิบัติ (ปฏิปทา) เธอทั้งหลายก็จงถาม(เรา)เถิด จะได้ไม่เสียใจในภายหลัง...” โดยทรงตรัสถามอย่างนี้ถึง 3 ครั้ง แต่ก็ไม่มีภิกษุรูปใดทูลสอบถามอะไร ๆ เพราะความเคารพในพระศาสดา พระพุทธองค์จึงได้ตรัสเตือนและตรัสสั่งบอกภิกษุทั้งหลายเป็นครั้งสุดท้าย เรียกกันว่า “ปัจฉิมโอวาท” เป็นข้อความว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด” (ที.มหา. (ไทย) 10/218/166) จากนั้นก็ทรงนิ่งเพื่อการเข้าสู่การดับขันธปรินิพพานโดยสมบูรณ์แบบต่อไป

3. สรุปเชิงวิเคราะห์ตามแนวคิดการจัดการ

จากที่ได้ศึกษามหาปรินิพพานสูตร โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และปะติดปะต่อเรื่องและแนวคิด ทำให้มองเห็นการจัดการชีวิตและความตายของพระพุทธเจ้า โดยอาจสรุปเป็นภาพรวมให้เห็นได้ ดังนี้

การจัดการชีวิตและความตายของพระพุทธเจ้า แบ่งได้เป็น 2 ช่วงตามนัยที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร ก็คือ

1) ทรงจัดการชีวิตหลังช่วงการปฏิเสธที่จะปรินิพพานตามการทูลขอของมารในตอนตรัสรู้ใหม่ ๆ โดยทรงใช้ข้ออ้างว่า พุทธบริษัท 4 ที่จะทรงตั้งขึ้นยังไม่มีความรู้และยังไม่มีความสามารถในการสอนและการโต้วาทะปราบปรัปวาทได้ และพรหมจรรย์ (พุทธศาสนา) ที่จะทรงตั้งขึ้นในอนาคตอันใกล้ ก็ยังไม่แพร่หลายและมั่นคง ทำให้พระพุทธองค์ทรงเรียนรู้และนำเอาหลักการจัดการมาใช้กับองค์กรทางพุทธศาสนาที่ตรงตั้งขึ้น เพื่อให้บังเกิดผลเชิงปฏิบัติขึ้น ผ่านการทรงวางแผนอย่างเป็นขั้นตอนว่า จะต้องฝึกสอนพุทธบริษัท 4 ให้มีความรู้ในหลักพุทธศาสนาอย่างดี มีความสามารถในการกล่าวสอนธรรมแก่คนอื่น ๆ ได้ดี มีความสามารถเชิงวาทศิลป์ของการกล่าวโต้วาทะเพื่อปราบปรับวาทของลัทธิ ศาสนาอื่น ๆ โดยชอบได้ และมีความสามารถในการเผยแผ่พุทธศาสนาเพื่อการทำพรหมจรรย์ (พระศาสนา) ให้เจริญแพร่หลายและมั่นคงในชมพูทวีป จากนั้นจึงทรงจัดโครงสร้างองค์กรพุทธศาสนาออกให้แน่ชัดขึ้นเป็นพุทธบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี เป็นฝ่ายนักบวช และอุบาสก อุบาสิกา เป็นฝ่ายฆราวาส แต่นั้นก็ทรงเตรียมการให้การศึกษาและฝึกฝนพุทธบริษัท 4 นั้น ๆ ให้มีความพร้อมเสมอด้านความรู้ธรรมวินัยและหลักปฏิบัติต่าง ๆ ตามหน้าที่ทางศาสนาและสังคมของตน ๆ ขณะเดียวกันก็ทรงนำหรืออำนวยการสั่งสอน กระตุ้น และแนะนำพุทธบริษัท 4 ให้นำเอาความรู้ธรรมวินัยและหลักปฏิบัตินั้น ๆ ไปปฏิบัติจริงเพื่อการบังเกิดผลแก่ตนและแนะนำคนอื่น ๆ ได้ต่อไป

2) การทรงจัดการความตายหลังช่วงรับคำทูลขอให้ปรินิพพานจากมารแล้ว เหตุเพราะว่าพุทธบริษัท 4 ของพระองค์ ที่ยังไม่มีความรู้และยังไม่มีความสามารถในการสอนธรรมและในการโต้วาทะปราบปรับวาทได้ และพรหมจรรย์ (พระศาสนา) ที่ยังไม่เจริญแพร่หลายและมั่นคงในชมพูทวีปเลยนั้น ได้เป็นไปตามเงื่อนไขและแผนการที่ทรงวางไว้ทุกประการแล้ว ช่วงนี้จัดเป็นช่วงเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงรู้ว่า ชีวิตของพระองค์จะอยู่ได้อีกเพียง 3 เดือนเท่านั้น และเพราะทรงรู้การจะตายล่วงหน้า พระองค์จึงจัดการความตายของพระองค์แบบ “ตายก่อนตาย” เพื่อการเตรียมพร้อมที่จะตาย ตายแบบไร้ห่วง และตายแบบไม่ทิ้งปัญหาที่คั่งค้างอะไรไว้ข้างหลังได้ ในการทรงจัดการความตายเช่นนี้ พระพุทธองค์ก็ทรงเริ่มต้นจาก 1) ทรงวางแผนอย่างเป็นขั้นตอนก่อนว่า พระองค์จะตายหรือปรินิพพานที่ไหน? มีเรื่องสำคัญอะไรที่พระองค์จะต้องตรัสเตือนพุทธบริษัท 4 ให้รับรู้บ้าง? และมีเรื่องอะไรที่พระองค์จะต้องตรัสสั่งบอกแก่ภิกษุและอุบาสก-อุบาสิกาให้รับรู้และปฏิบัติตามไว้บ้าง? จากนั้นจึง 2) ทรงจัดโครงสร้างผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับพระสรีระของพระองค์หลังปรินิพพาน ทรงจัดโครงสร้างการปกครองสังฆะหลังการปรินิพพานของพระองค์ และทรงจัดการเรื่องอื่นๆ อีกบางเรื่อง และ 3) ทรงเตรียมบุคคลให้พร้อมที่จะทำหน้าที่บอกคำตรัสเตือนและคำตรัสสั่งบอกต่าง ๆ ของพระพุทธองค์แก่พุทธบริษัท 4 หลังการปรินิพพานแห่ง

พระองค์เอาไว้ ซึ่งก็คือ พระอานนท์และพวกภิกษุผู้ติดตามพระองค์อยู่ในเวลานั้น แม้ว่ากรณีการทรงอยู่อำนวยการตามคำตรัสเตือนและคำตรัสสั่งบอกให้เป็นไปอย่างนั้น และการตรวจสอบและควบคุมการปฏิบัติให้เป็นไปตามแผนการที่ได้ทรงวางไว้แล้วนั้น ๆ พระพุทธองค์จะมิได้ทรงอยู่กระทำเอง แต่ก็ทรงปล่อยให้เป็นหน้าที่ของพระเถระผู้อาวุโสในครั้งนั้น พวกเจ้ามัลละผู้ครองเมืองกุสินารา และโทณพราหมณ์ เป็นต้น ซึ่งจะเป็นผู้ที่จะเป็นผู้อำนวยการและควบคุมคุณภาพของงานให้เป็นไปตามแผนการที่ทรงได้วางไว้ได้จริงต่อไป

ในการทรงจัดการความตายแบบ “ตายก่อนตาย” หลังรับคำทูลขอให้ปรินิพพานของมารแล้ว จะพบว่า พระพุทธองค์ทรงจัดการให้เป็นไปโดยวิธีการ ดังนี้

1) ตรัสสั่งบอกภิกษุบริษัทให้เรียนรู้และเจริญ “ธรรมเพื่อความรู้ยิ่ง” (สติปัฏฐาน 4 สัมมัปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 และมรรคมีองค์ 8) เพื่อหวังทำให้พุทธศาสนาตั้งอยู่ได้นาน และเป็นประโยชน์แก่มหาชน

2) ตรัสสั่งเตือนภิกษุบริษัทให้ระลึกถึงความเสื่อมไปเป็นธรรมดาแห่งสังขารของตนๆ เหมือนการปรินิพพานของพระองค์อันจะมีในอีก 3 เดือน จึงไม่ให้ประมาทในการทำหน้าที่ของตน ๆ ให้สำเร็จ คนที่ไม่ประมาทจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้แน่นอน

3) ตรัสสั่งบอกภิกษุบริษัทให้รู้ถึงหลักมหาปเทส 4 เพื่อเอาไว้ใช้เป็นหลักตรวจสอบความถูกต้องแห่งหลักการทางพุทธศาสนาในฝ่ายพระสูตร เมื่อมีปัญหาเรื่องการตีความพระธรรมวินัยในพระศาสนาเกิดขึ้น

4) ตรัสสั่งพระอานนท์ให้ไปบอกแก่นายจุนทกัมมารบุตรเพื่อให้สบายใจและมีจิตใจยินดี ในเพราะการถวายทานที่ทำให้พระพุทธเจ้าปรินิพพานว่า ทานนั้นมีผลมาก เป็นการป้องกันมิให้ใครกล่าวตำหนินายจุนทกัมมารบุตรนั้นในเพราะเรื่องนี้ได้

5) ตรัสสั่งพระอานนท์ให้บอกย้ำเตือนพุทธบริษัท 4 ว่า ให้ขวนขวายปฏิบัติบูชาต่อพระพุทธเจ้าเช่นพระองค์ อย่าเอาแต่ทำอามิสบูชากัน เหตุว่าการปฏิบัติบูชาช่วยทำให้พุทธศาสนาของพระองค์นั้นตั้งอยู่ได้นานได้ แต่อามิสบูชาไม่อาจช่วยได้ นอกจากทำให้คนผู้บูชาได้อานิสงส์เท่านั้น

6) ตรัสสั่งพระอานนท์ให้บอกแก่พุทธบริษัท 4 เพื่อถือเป็นแนวปฏิบัติในอนาคต โดยให้เดินทางไปยังสถานที่ เรียกว่า “สังเวชนียสถาน 4 ตำบล” เพื่อการระลึกถึงพระพุทธองค์เป็นพิเศษ ณ สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์โดยตรง และทำให้เป็นสถานที่พบปะกันระหว่างชาวพุทธที่เดินทางมาจากที่ต่าง ๆ ได้ต่อไป หลังการปรินิพพานของพระพุทธองค์แล้ว

7) ตรัสสั่งบอกแก่ภิกษุบริษัทให้ถือเป็นแนวปฏิบัติต่อสตรีเพศ ซึ่งถือว่าเป็นอันตรายต่อพรหมจรรย์ว่า ถ้าหลีกเลี่ยงได้ ก็มิให้มองเธอ แต่ถ้าจำเป็นต้องมองเธอ ก็อย่าได้พูดคุยกับเธอ ถ้าหากจำเป็นต้องพูดคุยกับเธอด้วย ก็ต้องควบคุมสติไว้ให้ดี มิให้เผลอสติเป็นอันขาด

8) ตรัสสั่งพระอานนท์ให้บอกแก่พวกภิกษุมิให้เป็นกังวลใจเกี่ยวกับการสักการบูชาพระสรีระของพระองค์หลังปรินิพพาน พวกฆราวาสที่เลื่อมใสในพระองค์โดยเฉพาะพวกเจ้ามัลละ จะจัดการกระทำอย่างสมพระเกียรติ และก็ให้บอกแก่พวกเจ้ามัลละผู้ครองเมืองกุสินารานั้น ๆ ว่า ให้ทรงปฏิบัติต่อพระสรีระของพระองค์และทำการถวายพระเพลิง เหมือนอย่างที่ทรงปฏิบัติกระทำต่อพระเจ้าจักรพรรดิ จากนั้นแล้วก็ให้สร้างเป็นสถูปเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ ณ ทางใหญ่สี่แพร่ง

9) ตรัสสั่งบอกและทรงปลอบใจพระอานนท์ให้ได้สบายใจในเพราะการเป็นพุทธอุปัฏฐากด้วยความเสียสละอย่างยิ่งมานาน แต่ยังเป็นอเสขบุคคลอยู่ในตอนนั้น ถือว่าท่านได้ทำบุญไว้มาก ให้กระทำความเพียรไป จะได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ได้แน่นอน หลังการปรินิพพานไปแห่งพระองค์ รวมทั้งได้ตรัสยกย่องท่านมากมายให้พวกภิกษุได้รับฟัง

10) ตรัสสั่งพระอานนท์ให้บอกแก่พุทธบริษัท 4 ว่า เมืองกุสินาราที่พระองค์จะปรินิพพานนั้นมิใช่ “เมืองเล็ก เมืองดอน เมืองกิ่ง” แต่ว่าเคยเป็นเมืองที่พระเจ้าจักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่พระนามว่ามหาสุทัสสนะได้เคยปกครองและเคยเป็นเมืองใหญ่ เจริญรุ่งเรืองมาก ๆ มาก่อน อีกทั้งที่พระพุทธเจ้ามาปรินิพพานที่เมืองเล็กอย่างเมืองกุสินารานั้น ก็ทรงเป็นไปเพื่อหวังผลทางการเมืองจากเมืองใหญ่ ๆ ในอนาคตจากเรื่องการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์

11) ตรัสสั่งบอกแก่ภิกษุบริษัทให้ถือเป็นแนวปฏิบัติและกระทำการว่า พระองค์ (1) ทรงตั้งธรรม-วินัยที่ทรงตรัส-แสดงไว้แล้วให้เป็นพระศาสดาของพุทธศาสนาแทนพระองค์ที่จะทรงปรินิพพานไป (2) ทรงให้ภิกษุทั้งหลายในพระศาสนาเรียกกันโดยความเคารพแบบ “อาวุโส-ภันเต” (3) ทรงวางเป็นเงื่อนไขให้พวกภิกษุถอนสิกขาบทเล็กน้อยในพระศาสนาของพระองค์ได้ และ (4) ทรงให้พระอานนท์บอกให้คณะสงฆ์ลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉันนะเพื่อให้ท่านจะได้กลับเนื้อกลับตัวเสียใหม่

12) ทรงตรัสย้ำเตือนให้ภิกษุทั้งหลายที่ประชุมกันอยู่ ณ สถานที่เป็นที่ปรินิพพานของพระพุทธองค์นั้น ได้สอบถามพระองค์ถึงสิ่งที่ยังสงสัยเพื่อให้สิ้นความสงสัยของตนๆ ถึง 3 ครั้ง แต่ว่าก็ไม่มีใครกล้าทูลถามเพราะความเคารพ จึงได้ตรัสสั่งบอกและเตือนเป็นครั้งสุดท้ายเป็น “ปัจฉิมโอวาท” ว่า ให้ภิกษุทั้งหลายพิจารณาถึงความเสื่อมไปเป็นธรรมดาแห่งสังขารของตน และให้ทุกรูปทำหน้าที่ของตน ๆ ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาท จากนั้นก็ทรงนิ่งเงียบเพื่อเข้าสู่ภาวะดับขันธปรินิพพาน

เอกสารอ้างอิง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 7, 10**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2531.

พระศรีวิสุทธิโกศล (กิตติวัฒน์ พลวัน). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์มหาปรินิพพานสูตร: ศึกษาเฉพาะกรณีการรักษาหลักพระธรรมวินัย.” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. กรุงเทพ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547.

สมภาร พรมทา. “จากบรรณาธิการ: งานวิจัยพุทธธรรมเชิงประยุกต์.” **วารสารพุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย** 12, 1 (มกราคม-เมษายน): 1-4: 2548.

อภิญวัฒน์ โพธิ์สาน. **พุทธศาสน์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2551.